

Sjoukje van der Wal

ELEKTRONISKE ORDBØKER

I det siste decenniet har PC-en for alvor vunnet innpass, og følgelig er tekstbehandling for mange blitt en del av hverdagslivet. Har man en gang begynt å skrive tekster ved hjelp av tekstbehandling, da faller det naturlig at man også har oppslagsverkene sine på PC-en. Leksikografien har fulgt med i denne utviklingen, og som en logisk følge kom, for noen år siden, de første elektroniske ordbøkene ut på markedet.

En elektronisk ordbok installeres på PC-ens harddisk og kan deretter anvendes sammen med tekstbehandling. Når man skriver en tekst i et tekstbehandlingsdokument, kan man slå opp i ordboka uten å avslutte tekstbehandlingen. Fordelen med elektroniske ordbøker, sammenlignet med tradisjonelle trykte bøker, er at oppslag går veldig fort, at de gir nye og utvidete søkemuligheter, samt at det er mulig å kopiere fra ordboka over til tekstbehandlingsdokumentet.

Det er en kjent sak at utviklingen i edb-bransjen går fort: bare noen få år etter at de første elektroniske ordbøkene ble utgitt, har man lett for å miste oversikten over det elektroniske bokmarkedet. Utvalget av ordbokspogrammer har vokst betydelig; bare i Nederland finnes det minst fem forskjellige typer: Polyglot, Prisma Elektronisch Woordenboek, Vertaal!, Wolters' Worddisc, MTX Termex, alle med sine egne systemer, muligheter og språkkombinasjoner.

På det nordiske språkområdet er situasjonen på det elektroniske bokmarkedet mye mer oversiktlig. Her finnes det et relativt stort utvalg av elektroniske ordbøker som alle kjører på samme program, utviklet av det danske softwarehuset Textware, i samarbeid med Gyldendal.

Textwares elektroniske ordbøker kjennetegnes ved at de bygger på eksisterende trykte ordbøker. Nedenstående liste viser ordbøkene som hittil har kommet i elektronisk utgave:

Danmark

- Gyldendals røde ordbøger: dansk-engelsk, engelsk-dansk, dansk-fransk, dansk-spansk, dansk-tysk
- Grafisk Forlags tekniske ordbøger: dansk-engelsk, engelsk-dansk, dansk-tysk, tysk-dansk
- Politikens Forlag: nudansk ordbog

Norge

- Kunnskapsforlagets blå ordbøker: norsk-engelsk, engelsk-norsk; Tanum norsk ordbok
- Universitetsforlaget: norsk-fransk

Sverige

- Norstedts: svensk-engelsk/engelsk-svensk, svensk-fransk

Flere elektroniske utgaver er under utvikling.

De elektroniske bøkene har samme innhold som sine trykte motstykker; de rommer like så mange oppslagsord, oversettelser, grammatiske opplysninger, eksempler og uttrykk. Forskjellen med de tradisjonelle bøkene er at innholdet ikke står på trykte boksider, men kommer på PC-skjermen og er direkte tilgjengelig fra tekstbehandlingsdokumentet. Bokas innhold er lagret i en database, som tilsammen med Textwares søkeprogram gir en del muligheter som er vanskelig, eller umulig, i tradisjonelle trykte bøker.

Ordbøkene selges som en bunke disketter i en plastboks. Diskettene inneholder både programmet og ordboksdata-basen, og skal installeres på PC-ens harddisk. Det er mulig å installere flere ordbøker på én PC; på denne måten kan man innrette sitt eget "bibliotek" på harddisken.

Elektroniske ordbøker i praksis

Hvordan bruker man elektroniske ordbøker rent praktisk?

I en vanlig arbeidssituasjon begynner man med å starte opp PC-en, deretter ordboksprogrammet og til sist tekstbehandlingsprogrammet. Etter starten er ordboksprogrammet resident; det betyr at programmet ligger i internminnet (RAM). Ordboka selv er usynlig, og man kan arbeide fritt i tekstbehandlingsdokumentet. Når øyeblikket kommer at man vil slå opp i ordboka, trykker man på en enkel tastekombinasjon for å kalle ordboka fram på skjermen. Man kan selv bestemme (ved hjelp av funksjonstasten [F5]) om ordboka skal fylle hele skjermen eller bare halvparten. I det sistnevnte tilfellet blir skjermen delt opp i to "vinduer", slik at man ser tekstbehandlingsdokumentet og ordboka samtidig.

Oppslag

I den øverste linjen i ordboksvinduet, den såkalte kommandolinjen, står ordbokas funksjoner. Den mest brukte funksjonen er vel "Oppslag", for å slå opp ord. Oppslag-funksjonen aktiveres ved å taste [O]. I søkeruta som da kommer fram på skjermen kan man skrive oppslagsordet. Når det er gjort, taster man [Retur], og innen et sekund vises artikkelen på skjermen, med markøren på oppslagsordet. (se **figur 1.**)

Framstillingen av artiklene på skjermen er den samme som i en trykt ordbok: oppslagsordene står i alfabetisk rekkefølge, og blir fulgt av oversettelser, forklaringer, grammatikk, eksempler og uttrykk. Brukes ordboka på en fargeskjerm, da vises de forskjellige teksttypene i egne farger (for eksempel: oppslagsord er hvite, grammatikk er blå, oversettelser er grå, og så videre), noe som gir bedre oversikt. En positiv forskjell med trykte bøker er også at artiklene er romslig satt opp; i en database finnes det, i motsetning til trykte bøker, praktisk talt ingen plassbegrensning.

Med markøren og piltastene kan man bla fram og tilbake i artiklene.

Zoek Verzamel Ga-naar Kopieer Opties Titels Naslag Exit(F10) Hulp(F1)
<p>attorney procureur gevolmachtigde zaakwaarnemer zie ook letter & power (Am) advocaat zie ook district attorney en state: State('s) state</p> <p>Attorney General Procureur-Generaal (Am) hoofd van het Departement van Justitie</p> <p>attorneyship procureurschap, enz vgl attorney</p> <p>attract aantrekken, (tot zich) trekken, lokken, boeien</p> <p>attraction aantrekking(skracht), bekoring, attractie, trekpleister</p> <p>attractive aantrekkelijk [<> Uitdrukking] [attractive power] aantrekkingskracht</p> <p>attributable toe te schrijven</p> <p>attribute I.zn attribuut: 1. eigenschap, kenmerk 2. bijvoeglijke bepaling II.ww toeschrijven, toekennen (to aan), plaatsen (to in) (<> bijv attribute to the 14th century)</p> <p>attribution toeschrijving, enz</p>
<p>WoordenboekvensterEngels-Nederlands</p>
<p>Wolters' WORDDISC</p>

Figur 1. Framstillingen av oppslagsord i Wolters' Worddisc engelsk-nederlandsk

Kopiering

Har man funnet oppslagsordet, oversettelsen eller uttrykket man letet etter, kan det kopieres fra ordboka over i tekstbehandlingsdokumentet. Først markerer

man kopi-teksten med markøren, så aktiverer man Kopi-funksjonen ved å taste [K], og med [Retur] kopieres teksten over til markørens plass i teksbehandlingsdokumentet.

Ved å kopiere tekst til dokumentet avsluttes automatisk også ordboka, og skjermen fylles igjen av bare tekstbehandlingsdokumentet. Ordboka ligger nå igjen resident i internminnet, men kan aktiveres på nytt så snart man trenger den.

Forekomst-søking

"Oppslag" og "Kopi" er nok funksjonene som man hyppigst har bruk for. Men det finnes en del andre muligheter, som også kan gjøre nytte for seg.

Forekomst-funksjonen, som samler opp forekomster av ord eller ordkombinasjoner gjennom hele ordboka, kan anvendes til flere formål. Først og fremst kan den brukes til å få en oversikt over vokabularet innenfor et visst emne- eller fagområde. Skriver man for eksempel et juridisk brev, da kan man med denne funksjonen hente alle forekomster i ordboka som har etiketten "jur". Forekomstene blir presentert i en liste, alfabetisk ordnet etter oppslagsord.

Forekomst-funksjonen aktiveres ved å taste [F]. I ruta som da kommer på skjermen kan man skrive etiketten som man vil la hente alle forekomster av, og med [Retur] settes søkingen i gang. Etter noen få sekunder kommer da lista med alle forekomster fram på skjermen. (se **figur 2.**)

Forekomst-funksjonen kan også anvendes til å finne ordtak og faste uttrykk. Søking etter ordtak i en vanlig trykt ordbok kan ta forholdsvis lang tid. Ofte må man slå opp på forskjellige steder før man finner ordtaket, for det kan stå oppført under forskjellige oppslagsord. I en elektronisk ordbok kan man spare mye tid på slike søkinger med Forekomst-funksjonen. Man gir opp noen stikkord av ordtaket i Forekomst-ruta, og programmet finner stedet hvor disse stikkordene forekommer sammen. Søker man for eksempel etter ordtaket "gammel vane er vond å vende", da behøver man bare å gi opp to stikkord: "vane" og "vende".

På samme måte kan man også finne faste uttrykk og idiomer, for eksempel "legge på røret" og "holde øye med".

<p>Zoek Verzamel Ga-naar Kopieer Opties Titels Naslag Exit(F10) Hulp(F1)</p> <p>corpus2. (jur, tlk) id, verzameling (wetten, materiaal, enz) corpus delicti 1. (jur) de gezamenlijke feiten, die een wetsovertreding vormen coverture1. ((jur) staat der gehuwde vrouw curtilageerf van huis damnify(jur) benadelen, beschadigen dead(jur) dode hand default(jur) verstek default(jur) verstek laten gaan demandant(jur) eiser, enz demur(jur) excepties opwerpen demurrant(jur) wie een exceptie opwerpt demurrer(jur) exceptie dependence(jur) hangende devolve(jur) overgaan (op), toevallen (aan) diminish(jur) verminderde toerekeningsvatbaarheid disaffirm2. (jur) vernietigen, verwerpen, niet erkennen discharge8. (jur) vernietigen disclaim(jur) afstand doen van dismiss2. (jur) afwijzen disseisin, disseizin (jur) wederrechtelijke inbezitneming distress5. (jur) beslag(legging)</p> <p>VerzamelvensterEngels-Nederlands Wolters' WORDDISC</p>

Figur 2. En skjerm med forekomster av juridiske termer i Wolters' Worddisc engelsk-nederlandsk

Gå-til

Gå-til-funksjonen kan være et godt hjelpemiddel til å finne fort fram i store, uoversiktige artikler. Man aktiverer "Gå-til" ved å taste [G], og i søkeruta som da kommer på skjermen skriver man uttrykket eller ordkombinasjonen man leter etter (for eksempel "gå opp" i artikkelen "gå"). Markøren hopper da lynfort over til uttrykket.

Tverroppslag

Som før sagt er det mulig å installere flere elektroniske ordbøker på én PC. Et lite bibliotek av elektroniske ordbøker på harddisken gir muligheter til tverroppslag, noe som kan være spesielt aktuelt for nederlandske skandinaver. Når man oversetter fra nederlandsk til et nordisk språk eller omvendt må man ofte ta flere ordbøker til hjelp, for det finnes ikke mange fyldige ordbøker som oversetter direkte fra og til de nordiske språkene. Så man er ofte nødt til å oversette via et annet språk, for eksempel fra nederlandsk til engelsk og så fra engelsk til norsk.

I 1990 ga det nederlandske forlaget Wolters-Noordhoff ut fem elektroniske ordbøker som kjører på Textwares program: nederlandsk-engelsk, engelsk-nederlandsk, fransk-nederlandsk, nederlandsk-spansk og spansk-nederlandsk. Det er mulig å kople disse bøkene til elektroniske ordbøker som er utgitt på andre forlag i de skandinaviske land. På denne måten oppstår følgende kombinasjoner til tverroppslag:

dansk

nederlandsk-engelsk/engelsk-dansk

dansk-engelsk/engelsk-nederlandsk

dansk-fransk/fransk-nederlandsk

dansk-spansk/spansk-nederlandsk

norsk

nederlandsk-engelsk/engelsk-norsk
norsk-engelsk/engelsk-nederlandsk
norsk-fransk/fransk-nederlandsk

svensk

nederlandsk-svensk/svensk-engelsk
svensk-engelsk/engelsk-nederlandsk
svensk-fransk/fransk-nederlandsk

Når det står flere ordbøker på harddisken, kan man bruke Referanse-funksjonen til tverroppslag. Med Referanse-funksjonen blir noe som er målspråk i den ene ordboka slått opp som kildepråk i en annen ordbok. Et eksempel: hvis man vil oversette det nederlandske ordet "vertalen" til norsk, begynner man med å slå ordet opp i den nederlandsk-engelske ordboka (med vanlig Oppslag-søking). Man setter markøren på oversettelsen ("translate"), og deretter aktiverer man Referanse-funksjonen i kommandolinjen. I ruta som da kommer fram på skjermen ser man alle bøker som står på harddisken, og med piltastene kan man velge i hvilken bok man vil slå ordet "translate" opp i. I dette tilfellet velger man den engelsk-norske ordboka. Programmet vil da slå oversettelsen "translate" opp i den engelsk-norske ordboka. På denne måten har man funnet den norske oversettelsen av det nederlandske "vertalen".

Textwares elektroniske ordbøker har en del andre muligheter og funksjoner i tillegg til de som er framstilt ovenfor, blant annet: søking på deler av ord (rimord!), søking med jokertegn når man ikke er sikker på hvordan et ord staves, muligheten til å legge bokmerke, loggbokfunksjonen, muligheten til å skjule "forstyrrende" eksempler og inntrykk for å få en bedre oversikt over artikkelstrukturen, og noen av bøkene har handelskorrespondanse som et supplement.

Det er dessverre for lite plass til å beskrive alle muligheter i detalj her. De elektroniske ordbøkene har forresten en fyldig brukerveiledning og hjelpefunksjon og er ellers lett å bruke.

Sammenfattende kan man si at de viktigste funksjonene er:

- å slå opp ord, uten å gå ut av tekstbehandlingsdokumentet
- å kopiere ord eller uttrykk over i et tekstbehandlingsdokument
- å hente opp utvalg av ord innenfor et spesielt emneområde
- å søke direkte etter ordtak og faste uttrykk
- å kople flere elektroniske ordbøker sammen, slik at man får mulighet til tverroppslag

Tekniske data

Textwares elektroniske ordbøker kan brukes på IBM PC-er eller kompatible systemer med harddisk, og operativsystemet MS-DOS eller PC-DOS. Ordbøkene leveres på 3,5" og 5,25" disketter og skal installeres på harddisken. En ordbok tar opp mellom 2 og 4 Mb plass på harddisken, varierende med antallet oppslagsord og oversettelser. Ordbøkene kan brukes på både farge- og monokromskjerm. Man kan selv velge om programmet skal oppta 11 Kb eller 114 Kb i internminnet. Ved 114 Kb kjører programmet noe raskere.

Programmet virker sammen med tekstbehandlingsprogrammer som benytter tekstmodus, for eksempel WordPerfect, WordStar og MS-Word.

Den første versjonen av programmet er kopibeskyttet, slik at den bare kan installeres to ganger. Den andre versjonen av programmet, som ennå ikke har kommet ut i Nederland, er uten kopibeskyttelse, kjører både under DOS og Windows og leveres også i skole- og nettverkversjon.